

ІСТОРИЧНІ ТА КУЛЬТУРНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ТА КРАЇН СХОДУ

УДК 94(4):94(5)

УЧАСТЬ ЧЕРКЕСІВ У ЧИГИРИНСЬКІЙ БИТВІ 1678 РОКУ

Олег БУБЕНОК

*Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ,
вул. Грушевського, 4, Київ, Україна, 01001,
тел. (+38-044) 279-34-40. e-mail: helgebub@gmail.com*

У своїх працях Я. Р. Дашкевич зазначав, що проблема міграцій черкесів в Україну є маловивченою і дуже перспективною. Так, мало хто із сучасних істориків зазначає, що влітку 1678 року в битві за Чигирин, яка відбувалася під час війни між Московією і Османською імперією за Україну, брав участь кабардинський князь Каспулат Муцалович Черкаський. Завдяки відомим нам документам, ми знаємо, що, за дорученням московського царя, він здійснив рейд від Північного Кавказу до Чугуєва, а звідти – до Наддніпрянщини. Присутність черкесів у Чигирині певною мірою вплинула на результати битви.

Ключові слова: Україна, Кабарда, Чигирин, Османська імперія, московський цар, оборона, Каспулат Муцалович Черкаський.

У сучасній українській і північнокавказькій історіографії найменш вивченими залишаються питання, що стосуються контактів і характеру взаємин між населенням України і Північного Кавказу, насамперед Черкесії, у XVI–XVII століттях. Це можна пояснити тим, що дослідників цікавили інші події цього бурхливого часу, в яких брало участь багато історичних особистостей. Однак іноді увагу істориків привертали і вихідці з Північного Кавказу, які опинилися на землях України. Але історики обмежувалися лише окремими зауваженнями з цього приводу і тому на цю тему не була опублікована навіть окрема об'ємна стаття. Здається, що цей напрям досліджень може виявитися досить перспективним.

На це звернув увагу кілька десятиліть тому Я. Дашкевич. У своїй маловідомій роботі «Черкеси на Україні в XVI–XVII ст.» 1988 року він відзначив: «Кавказькі і кримські черкеси проникали в XVI–XVII ст. на Україну постійно шляхом мікроміграцій. Найчастіше вони вливалися у військово-служивий стан. Дисперсне розселення мігрантів, православних чи тих, хто перейшов з ісламу в православ'я (на що маються прямі вказівки в джерелах), сприяло асиміляції українцями. Віддаленим реліктом розселення

черкесів є сучасна українська антропонімія (прізвища Черкас, Черкасенко і похідні), а також топонімія (ойконіми типу Черкаси, П'ятигори, П'ятигірка)» [4, с. 447–448].

В іншій, опублікованій у 1996 році, статті «Черкеси» Ярослав Романович зазначав: «Мікроміграції черкесів, документально засвідчені з середини XVI ст., були викликані захопленням кавказького П'ятигір'я Росією та використанням черкесів у війнах за Лівонію. Прибували здебільшого чоловіки, часто об'єднані у військові загони, очолені власними князями. У XVI – першій половині XVII ст. черкеси творили наймані п'ятигорські хоругви в складі литовських, польських військ, а також приватних військ українських магнатів (наприклад, Костянтина Острозького в 70-х рр. XVI ст.). До п'ятигорських хоругв входили в XVII ст. також представники інших національностей. Вступали черкеси і в ряди запорозького козацтва (1581 р., масово – 1649 р.), тому в другій половині XVII ст. польська сторона не раз відмовлялася брати їх на службу. Представники аристократії отримували шляхетство, їх нагороджували землею (в XVI ст. на Крем'яничині, Барщині), вони ставали орендарями сіл. Черкеські відділи потрапляли в Україну також у складі російських (1678–1679) і татарських (1695) військ» [3, с. 165–166; 5, с. 449–450].

Цілком можливо, що найцікавішим для аналізу характеру українсько-черкеських відносин є кінець XVII століття. Саме тоді на початку правління московського царя Федора Олексійовича відбулася чергова війна Росії з Османською імперією і васальним їй Кримським ханством за Україну в 1676–1681 роках.

Зазвичай історики вважають, що причиною війни стала спроба Османської імперії втрутитися в російсько-польське протистояння і захопити контроль над Правобережною Україною. Ситуація ще ускладнювалася тим, що на початку війни в 1676 році на території України діяли два гетьмани – протурецький Петро Дорошенко і промосковський Іван Самойлович. Коли були отримані повідомлення, що турки і кримська орда знову йдуть на Польщу, князь Г. Ромоданівський і гетьман І. Самойлович одержали наказ покінчити з П. Дорошенком. Останній мав у своєму розпорядженні лише дві тисячі сердюків. Коли до його столиці – Чигирин, розташованої на правому березі Дніпра, підійшли російсько-українські війська, П. Дорошенко 19 вересня 1676 року капітулював після недовгого опору.

Через два роки, у червні 1678 року, Чигирин був оточений турками і татарами. Війська князя Г. Ромоданівського поспішили на допомогу захисникам обложеного міста. 10 липня татари атакували на лівому березі московські обози, але отримали відсіч; невдачею закінчилася і спроба турків атакувати 11 липня московські й українські передові війська на правому березі. 12 липня українсько-російська армія зосередилася на правому березі, де в той же день відбулася атака Кара-Мустафи. 15 липня загони турецької і кримської кінноти знову атакували російсько-українські загони, князь Г. Ромоданівський вийшов з обозу і рушив на них. Бій продовжувався цілий день. Турки і татари відступили і зайняли вигідні позиції, перекривши доступ до провіанту і продовольства.

На сьогодні майже ніхто із сучасних істориків України і Північного Кавказу не згадує про те, що в липні 1678 року, за наказом московського царя, кабардинський князь

Каспулат Муцалович Черкаський брав участь в обороні фортеці Чигирин в українському Подніпров'ї. Наприклад, немає цієї інформації в монографіях сучасних українських істориків М. Пасічника та Ю. Сороки, де йдеться про оборону Чигирини в 1678 році [11; 15]. Окрім того, Б. Мальбахов і А. Ельмесов у своїй монографії «Середньовічна Кабарда», що була надрукована 1994 року в Нальчику, відзначають, що за часів правління нового царя Федора Олексійовича кабардинський князь Каспулат Черкаський брав участь у російсько-турецькій війні (1676–1681 років). Що ж стосується питання про участь цього кабардинського князя в обороні Чигирини в 1678 році, то в книзі про це нічого не сказано [10].

Проте лише 60 років тому дослідники писали про це. У 1958 році М. Смірнов у своїй монографії «Політика Росії на Кавказі в XVI–XIX століттях» відзначив: «Вся увага султанської Туреччини наприкінці XVIII ст. була зосереджена на її загарбницьких війнах з Польщею і Росією. Війна, яку Туреччина вела, починаючи з 1676 року через Україну, прийняла особливо гострий характер у 1671–1678 роках, коли турецькі війська разом із кримськими вторглися у межі Правобережної України і намагалися захопити фортецю і важливий стратегічний пункт Чигирин, що прикривав дорогу і переправу на лівий берег Дніпра. У цій війні велику військову допомогу російсько-українським військам надав 4-тисячний загін, який прийшов з Кавказу і на чолі якого був князь Каспулат Муцалович Черкаський. Тільки після прибуття 28 липня 1678 року на Дніпро цього добірного війська командував князь Ромоданівський віддав наказ про наступ, який закінчився повним розгромом турків» [14, с. 55]. Ця інформація фігурувала й в інших більш ранніх роботах М. Смірнова, наприклад, у книзі «Кабардинське питання в російсько-турецьких відносинах XVI–XVIII ст.», що була надрукована 1948 року [13, с. 35].

Особливе ж висвітлення це питання набуло в історіографії дореволюційного періоду. Кабардинський історик В. Н. Кудашев у своїй відомій монографії «Історичні зведення про кабардинський народ», що вперше була видана в Києві в 1913 році, не міг залишити без уваги це питання. Зокрема, про діяльність кабардинського князя Каспулата Муцаловича він відзначив: «Князь Каспулат Муцалович Черкаський залишався завжди, очевидно, вірним традиціям свого роду і вірно служив Московській державі. Ми маємо, наприклад, відомості про те, що князь Каспулат через своїх узденів розвідував для московського уряду про стан справ і настроїв серед калмиків і в Криму. У 1678 році грамотою царя Федора Олексійовича князю Каспулату замість річного і грошового жалування, що він отримував раніш, був подарований довічно терський митний збір. У цій грамоті перераховані заслуги князя Каспулата. Він разом зі своїми узденями брав участь у кримських і чигиринських походах і боровся не раз проти турків і Криму» [9, с. 49].

У своїй книзі «Перша російсько-турецька семирічна війна. Чигиринські походи 1677 і 1678 рр.», яка була надрукована 1911 року, М. Косиненко досить докладно описав ті драматичні події в Чигирині, в яких брав участь князь Каспулат: «... протягом 7 днів повторювалися напади турків, але усі вони були безуспішні: турки не могли навіть перешкодити зносинам польової армії з гарнізоном фортеці. Незважаючи на прохання

обложених поспішити на визволення міста, Ромоданівський барився з подальшим наступом, бо очікував, згідно царського наказу, кн. Булата Черкаського, з яким прибуло 4 тис. калмиків, черкесів і донців, але лише 28 липня. Таким чином, цей наказ з Москви зв'язував руки головнокомандувача, змушуючи його на очах у ворога втрачати більш 2-х тижнів. ...31 липня Ромоданівський зважився атакувати кінноту Бекір-паши, яка насадала на його» [7, с. 59].

Не залишив без уваги це питання і М. Костомаров. У своїй монографії «Руїна» про дії князя Ромоданівського він писав: «Вони вирішили повернути нагору за течією ріки Сули, перейшли через неї 3-го липня, а потім дійшли до Бужинського перевозу на Дніпрі. У цих місцях було приготовано багато байдаків; почалася переправа, на яку виявилось потрібно було не менш чотирьох діб через велику кількість війська. Отут прийшов Ромоданівському наказ почекати прибуття князя Каспулата Муцаловича Черкаського з калмиками і татарами. Таким чином, на великий жаль оборонців Чигирин, військо, що мало йти на їхнє визволення, залишалось тривалий час на березі Дніпра до 29-го липня, доки не з'явився довго очікуваний князь Каспулат Муцалович» [8, с. 335].

Цілком імовірно, що найбільш рання згадка про участь Каспулата Муцаловича в обороні Чигирин 1678 року міститься в статті О. Попова «Турецька війна за часів царювання Федора Олексійовича», що була опублікована 1857 року. При цьому увагу кабардинському князеві було приділено двічі. Так, А. Попов, говорячи про підготовку до битви за Чигирин, відзначив дії гетьмана І. Самойловича: «Самойлович також просив государя, щоб на допомогу його військам були прислані Калмики і, якщо можливо, Башкири, особливо для дії проти Татар. Хоча, писав він, «нині Калмики без проводирка ходячи, багато незліченного руйнування в людях і маєтках наробили», однак же просив, побоюючись значних зборів військ турецьких і татарських, наказати їм негайно йти в похід, щоб до весни встигли наблизитися до Дніпра і з'єднатися з ними. Государь виконав його бажання, доручивши головне начальство над Калмиками князю Каспулату Муцаловичу Черкаському» [12, с. 297–298].

Надалі О. Попов досить драматично описав обставини прибуття кабардинського князя зі своїм військом до місця призначення: «З тих пір, як загін Косогова відступив до головних військ і відкрив для ворога шлях через Тясмин, загопи Татар і Турків перейшли через ріку і зовсім роз'єднали фортецю від з'єднаних військ, московського і малоросійського. Переправившись через Дніпро, на початку липня, князь Ромоданівський одержав царське веління, в якому йому пропонувалося не починати дій проти ворога, не дочекавшись прибуття князя Каспулата Муцаловича Черкаського з Калмиками і Горцями. Це розпорядження, виконане воеводою, змусило втратити близько трьох тижнів часу без усякої користі й у повній бездіяльності. Тільки 28 липня прибув Каспулат усього з двома тисячами бідних, голодних і обірваних наїзників, які, звичайно, не могли надати ніякої особливої допомоги війську, яке налічувало до 80 тисяч. Через два дні після їхнього приходу воевода і гетьман рушили до Чигирин» [12, с. 310].

Отже, у дослідженнях істориків, зроблених понад 60 років тому, містяться відомості про участь кабардинського князя Каспулата Муцаловича Черкаського в обороні Чигирин. Відомо, що, за царським наказом, він прибув туди 28 липня 1678 року. У

складі його війська були калмики, горці (черкеси), донські козаки («донці») та ін. При цьому дані про кількість його військ коливаються від 2 до 4 тис. Однак, як це не дивно, така інформація відсутня у роботах сучасних дослідників.

Здавалося б, документи, що стосуються цього періоду життя князя Каспулата Муцаловича, мали бути опубліковані в першому томі такого авторитетного видання, як «Кабардино-російські відносини в XVI–XVIII ст.», що вийшло у світ 1957 року. Однак там зовсім немає документів, що підтверджують участь кабардинського князя в обороні Чигирин. Мало того, там сказано, що в липні 1678 р. Каспулат Муцалович з його військом перебував біля поселення Чугуїв, що поблизу фортеці Харків [6, с. 362–363].

У наведеній там чолобитній грамоті московському царю Федорові Олексійовичу чугуївський воевода Іван Рихтаров повідомив, що для охорони рубежів біля Чугуєва від нападів ногайців і кримських татар 15 липня прибув «князь Каспулат Муцалович Черкаской да стольник и воевода Козьма Козлов с... ратными людьми». Автор листа повідомив про початок цього рейду так: «Июня в 1 числе писал к тебе, великому государю указу для походу на твою великого государя службу в Малороссийские города к случению сил поехал он из Астрахани, а с ним черкаские да нагайские и окоцкие мурзы с узденями своими и иные ратные люди, которым у него в полку быть велено, в колмыцкие улусы к Аюкаю и к Солом-Сереню и к иным тайшам, и соединясь с колмыцкими тайши и с колмыки, пойдут в малороссийские города вскоре». Через деякий час, 15 липня, люди війська Каспулата Муцаловича підійшли до Чугуєва «и стояли за рекою за Северским Донцом на Нагайской стороне на речки на Тоганки от Чюгуева в трех верстах». Далі воевода Іван Рихтаров повідомив про витрати, яких він зазнав на утримання війська протягом 3–4 днів. Після цього 18 липня люди об'єданого війська «прошли через Чюгуев посадом к Харькову» [6, с. 362–363]. Виходить, що в липні 1678 року Каспулат Муцалович Черкаський перебував у Чугуєві, а не в Чигирині. Однак, чи дійсно це було так?

Очевидно, відсутністю в першому томі видання «Кабардино-російські відносини в XVI–XVIII ст.» даних про участь Каспулата Муцаловича в обороні Чигирин в липні 1678 року можна пояснити, чому в роботах сучасних істориків немає інформації про цю подію. При цьому дуже важко повірити в те, що авторитетні історики минулого і позаминулого сторіч могли нас дезінформувати, тобто придумали історію з безліччю подробиць про те, як 28 липня 1678 року Каспулат Муцалович зі своїм військом у 4 тис. вояків підійшов до Чигирини.

Проте все це можна пояснити. У коментарях до першого тому видання «Кабардино-російські відносини в XVI–XVIII століттях» відзначено: «Документи № 234–246 відносяться до участі кабардинських загонів у російсько-турецькій війні 1677–1681 років ... У боротьбі за Чигирин, вдруге обложений турецькими військами в червні 1678 року, російське командування надавало великого значення спільній дії російських і українських військ з кабардинськими і калмицькими загонами під керівництвом Каспулата Муцаловича Черкаського. Так, наприклад, війська Ромоданівського і гетьмана Самойловича в липні місяці, перш ніж йти на допомогу до Чигирини, чекали з'єднання з загонами Каспулата, які йшли з Дону. ... Щодо питання про постачання

полку кн. Каспулата Муцаловича Черкаського маютья відписки новосильського, білгородського й іншого воевод у Розрядний приказ і виписки, складені в приказі (ф. Розрядний приказ, Білгородський стіл, ст. 1464, л. 14, 15–29, 21–38, 117–121, 128–144, 704–711)» [6, с. 423, прим. 403]. Отже, укладачі першого тому видання «Кабардино-російські відносини в XVI–XVIII століттях» знали про участь князя Каспулата в обороні Чигирини в липні 1678 року, але, за невідомих причин не долучили цікаві нам документи в це зібрання актів.

До того ж, В. Кудашев на сторінках своєї монографії «Історичні зведення про кабардинський народ», де мова йде про діяльність князя Каспулата, у виносках навів джерела цієї інформації: «Московський Архів Міністерства закордонних справ. – Справи кабардинські. 1675. № 1; Кабардинські шертні грамоти. № 10» [9, с. 49, прим. 44–45]. Виходить, що історики XIX – початку XX століть, на відміну від сучасних дослідників, використовували неопубліковані архівні документи. Отже, їхній інформації можна цілком довіряти.

Однак, як виявилось, деякі цікаві нам документи про Чигиринський бій, усе-таки були видані. У тринадцятому томі «Актив, що відносяться до історії Південної і Західної Росії» 1884 року була надрукована «Грамота гетьмана Самойловича» від 6 серпня 1678 року. Дозволимо собі процитувати її найцікавішу частину: «Князь Каспулат Муцалович Черкаской пришоу к боярину и воеводе ко князю Григорью Григорьевичю Ромодановскому с товарищи и к гетману на Бужинские поля июля в 29 числе, в понедельник; а войска с князь Каспулат будет тысяч с пять. ... И как пришли Калмыки в обозы к ним, и Татаром и Турком являтца им не велели, чтоб их не знали и держали их два дни. ... И на третий день в среду, часу в шестом дня, боярин и воеводы и гетман князя Каспулата Муцаловича Черкаского с Черкесы и с Калмыки, придав ему боярин и воевода от себя рейтарские и копейщичьи полки, а кого полковником имяны, того не ведает, да смоленскую шляхту, а гетман охотных военных полковников Гелияша Новицкого... Павловского Городицу, да пехотных Грицка да Ивана с полками посылали на неприятельские полки тысяч с 20. А для опасения и естли князь Каспулату будет с неприятеля не сила и было б при ком одержатца, боярин и воеводы посылають за ними в след генерала маора Франца Улфа с полком, и шол он за ними. И с неприятели у князь Каспулата был бой от обозов в верстах осми, и неприятелей били и гоняли, орду и Турков, на пяти верстах, и взогнали их на горы, и поворотились назад к себе в обозы; и, не допусая их до обозов версты за три, орда на них напала сызнова, и с неприятели были у них помычки и гоняли их и били версты на 3; а Франц Улф был уже напереди их. И стало уже вечерять, разошлись по обозам. А боярин и воеводы и гетман того ж числа рушились обозами и пошли с Бужинских поль к Чигирину на село Кувичинцы по левую руку; а у них с ордою и с Турки бой и помычки были в правой руке» [1, с. 672]. Як бачимо, у повідомленні гетьмана І. Самойловича чисельність військ Каспулата Муцаловича вже досягала п'яти тисяч чоловік.

Окрім того, інформація про перебування кабардинського князя Каспулата Муцаловича в районі Чигирини наприкінці липня 1678 року міститься в такому джерелі, як «Щоденник 1677–1678 років» Патріка Гордона, який брав особисту участь

в обороні Чигирин. Відомо, що наприкінці липня 1678 року Патрік Гордон перебував у самому Чигирині, а князь Г. Ромоданівський намагався з іншого боку, але також на правому березі Дніпра, прорватися до фортеці через оборону турків і татар. Патрік Гордон досить докладно описав прибуття князя Каспулата з його військом: «Тим часом з Москви до бояр надійшов наказ, щоб вони чекали на прибуття князя Касбулата Муцаловича Черкаського з черкесами і калмицькими татарами – великими ворогами татар кримських. Прибув також інший наказ, що у випадку, коли буде неможливо відстояти місто і замок Чигирин, то їм слід зруйнувати замок і відвести гарнізон. 28 липня князь Касбулат Муцалович Черкаський з'явився на Дніпрі з черкесами і калмиками, а на завтра вони переправилися через Дніпро. Їх було усього близько 2 тис. – занадто малі сили, щоб витратити так багато дорогоцінного часу на очікування. 30-го християнська армія рушила з табору і вишукувалася в каре, використовуючи підводи, немов стіну; зняряддя везли з усіх боків по зручних місцях. Черкесам, калмикам та іншим добровольцям було дозволено спробувати щастя за межами вагенбурга. Але наскільки калмики були страшні для кримських татар, настільки страшні були турки для них самих...» [2, с. 92]. У повідомленні Патрика Гордона дивує кількість прибулих із князем Каспулатом – 2 тисячі. Коментуючи ці неточності, автор перекладу джерела Д. Федосов відзначив: «У низці випадків твердження Гордона суперечать іншим джерелам, як, скажемо, уже згадана оцінка сили кримських татар у другому Чигиринському поході, що є перебільшенням. Можливо, що він, навпроти, применшив чисельність загону черкесів і калмиків, приведеного князем Черкаським на з'єднання з царськими військами наприкінці липня 1678 р. (за «Щоденником» 2 тис. – л. 109 зв., За іншими даними 4 чи 5 тис.). Однак в останньому випадку Гордон мав рацію у головному: витрачати більше двох тижнів на очікування настільки малого, до того ж нерегулярного, загону воеводам було не варто. У принципі автор Щоденника не був схильний ні до порожніх домислів, ні до навмисних перекручувань фактів, так що, принаймні, частина неточностей і помилок у його записках може бути наслідком повідомлень інших осіб, яких він вважав гідними довіри» [2, с. 146–147].

Нам відомо також, що прибулі з князем Каспулатом люди брали участь в останніх боях за Чигирин 11 серпня 1678 року. Про це може свідчити наступне повідомлення зі «Щоденника» Патрика Гордона: «Цього ранку важкі зняряддя [ворога] зовсім притихли, але до полудня стали гриміти як звичайно. Біля години пополудні, поки ми займалися ретраншементом, під міською стіною спалахнула міна, поруч з колишньою, і пробила велику, дуже уразливу дірку. Відразу інша міна, злетівши дуже близько від першої, так злякала черкасів, які недавно прибули в місто і не звикли до таких вибухів, що ті залишили не тільки стіну, але й ретраншемент. Інші, хто був подалі, бачачи їхню втечу і турків, які вступають у пролом без всякого опору, теж втекли» [2, с. 82]. Відзначимо, що в згаданих «черкасах» варто бачити черкесів князя Каспулата за двома причинами. По-перше, у «Щоденнику» Патрика Гордона саме повідомляється про прибуття напередодні, 28 липня, черкесів із князем Каспулатом. По-друге, відомо, що в Московській державі і Речі Посполитій у XVI–XVII століттях «черкасами» продовжували називати не тільки українських козаків, але й адигів-черкесів Північного Кавказу.

Нагадаємо, що кабардинський князь Каспулат Мацулович мав у своєму імені ще і титул «Черкаський».

Отже, можна реконструювати військовий рейд князя Каспулата Муцаловича 1678 року в деталях. Згідно з повідомленням чугуївського воєводи Івана Рихтарова, 1 червня 1768 року князь Каспулат вирушив з Астрахані з військом, у складі якого, крім кабардинських черкесів і калмиків, були також ногайці. Необхідно враховувати, що шлях їх пролягав через висохлі влітку степи і тому підійти до Чугуєва виснажене переходом військо змогло лише 15 липня, пройшовши сотні кілометрів. У Чугуєві кавалеристам належало поповнити запаси їжі та відпочити. Але, слідуючи царському наказу, вони вже через 3 дні, 18 липня, пішли звідти і, минаючи Харків і Білгород, рушили до Дніпра, де 28 липня зустрілися з військами Г. Ромоданівського поблизу Чигирини. Як бачимо, військам князя Каспулата знову довелося подолати кілька сотень кілометрів. Виходить, що московський цар Федір Олексійович, віддаючи наказ князеві Каспулату Муцаловичу негайно рухатися до Наддніпрянщини, не врахував, що йти доведеться влітку в посушливих і пекучих степах. Тому і допомога з боку кабардинців і калмиків князю Г. Ромоданівському і гетьману І. Самойловичу надійшла зі запізненням. Відзначимо також, що свідчення деяких істориків про те, що з Каспулатом Муцаловичем прибуло близько 4 тис. осіб, підтверджуються даними грамоти чугуївського воєводи Івана Рихтарова, де сказано: «а по смете их было с 3 тыс. с 800 человек» [6, с. 363]. Варто наголосити, що протягом 3–4 днів Іван Рихтаров змушений був годувати людей Каспулата Муцаловича. Це потребувало знання точної кількості людей для звітності. Тому ці зведення варто вважати найбільш правдивими.

Отже, припущення Я. Р. Дашкевича про те, що «черкеські відділи потрапляли в Україну» у складі російських військ в 1678–1679 рр., підтверджується. Підтверджується також й інше припущення дослідника, згідно з яким черкеси брали активну участь у подіях, що відбувалися на українських землях у XVII столітті [3, с. 165–166; 5, с. 449–450].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – Санкт-Петербург, 1884. – Т. 13. – 848 с.
2. *Гордон Патрик*. Дневник 1677–1678 / Патрик Гордон; пер. с англ., статья и прим. Д. Г. Федосова. – Москва : Наука, 2005. – 286 с.
3. *Дашкевич Я.* Черкеси / Я. Дашкевич // Етнічний довідник / гол. ред. В. Євтух. – Київ, 1996. – Ч. II: Етнічні меншини в Україні. – С. 165–166.
4. *Дашкевич Я.* Черкессы на Украине (XVI–XVII вв.) / Я. Дашкевич // Я. Дашкевич. Україна і Схід. – Львів, 2016. – С. 447–448.
5. *Дашкевич Я.* Черкеси / Я. Дашкевич // Дашкевич Я. Україна і Схід. – Львів, 2016. – С. 449–450.
6. Кабардино-русские отношения в XVI–XVIII вв. – Москва : АН СССР, 1957. – Т. I. XVI–XVII вв. – 480 с.
7. *Косиненко Н. И.* Первая русско-турецкая семилетняя война. Чигиринские походы 1677 и 1678 гг. / Н. И. Косиненко. – Санкт-Петербург, 1911. – 96 с.

8. *Костомаров Н. И.* «Руина», «Мазепа», «Мазепинцы». Исторические монографии и исследования / Н. И. Костомаров. – Москва: Чарли, 1995. – 800 с.
9. *Кудашев В. Н.* Исторические сведения о кабардинском народе / В. Н. Кудашев. – Нальчик : Эльбрус, 1991. – 192 с.
10. *Мальбахов Б., Эльмесов А.* Средневековая Кабарда / Б. Мальбахов, А. Эльмесов. – Нальчик: Эльбрус, 1994. – 350 с.
11. *Пасічник М. С.* Україна в період Руїни: 60–80-ті роки XVII століття / М. Пасічник. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2006. – 712 с.
12. *Попов А. Н.* Турецкая война в царствование Федора Алексеевича / А. Н. Попов // Русский вестник. – Москва, 1857. – Т. III. С. 285–328.
13. *Смирнов Н. А.* Кабардинский вопрос в русско-турецких отношениях XVI–XVIII вв. / Н. А. Смирнов. – Нальчик, 1948. – 56 с.
14. *Смирнов Н. А.* Политика России на Кавказе в XVI–XIX веках. / Н. А. Смирнов – Москва, 1958. – 120 с.
15. *Сорока Ю. В.* Чигиринські походи, 1677–1678 / Ю. В. Сорока. – Київ : Шанс, 2012. – 126 с.

*Стаття: надійшла до редакції 31.03.2017
прийнята до друку 15.05.2017*

PARTICIPATING OF THE CIRCASSIANS IN THE CHYHYRYN BATTLE IN 1678

Oleh BUBENOK

*A. Yu. Krymsky Institute of the Oriental studies of the NASU,
4, Hrushevskiy St., Kyiv, Ukraine, 01001,
tel. (+38-044) 279-34-40, e-mail: helgebub@gmail.com*

Ya. Dashkevych marked in his researches that a problem on migrations of the Circassians to Ukraine was insufficiently known and also very perspective. So, only some modern historians know that in summer in 1678, during the war between Muscovia and Ottoman empire for Ukraine, a Cabardian prince Kaspulat Mutsalovych Circassky took part in a battle for Chyhyryn city. According to some documents, we know that, following to the instructions of the Moscow tsar, he carried out a raid from the Northern Caucasus to Chyhyryn and from there – to the Dnepr basin. Being of the Circassians in Chyhyryn influenced on the results of battle substantially.

Keywords: Ukraine, Cabarda, Chyhyryn, Ottoman empire, Moscow tsar, defensive, Kaspulat Mutsalovych Circassky.